

III INVENTARISATIES

III.A INVENTARISATIE-EXCURSIES UTRECHTSE HEUVELRUG EN GOOI

Rudolf van Hengel, Bilthoven, 2003

Deelnemers: Rudolf van Hengel, Hendrik-Jan Megens en Pieter-Ernst Schippers

Inleiding

Omdat dit jaar geen passende accommodatie kon worden geboekt is in mei aangesloten bij het lange weekend (twee overnachtingen) van de insectenwerkgroep van de KNNV en zijn in juni twee excursiedagen zonder overnachting ingelast op de 'Heuvelrug' (Utrechtse Heuvelrug en Gooi).

De 'Heuvelrug' is een stuwwal ontstaan in de voorlaatste ijstijd, 200.000 jaar geleden. Het poolijs gleed toen in dikke gletsjertongen zuidwaarts tot de lijn Haarlem, Huizen, Rhenen, Nijmegen. De honderden meters dikke ijsmassa's stuwden het riviersediment in de Gelderse Vallei op, waardoor aan de rand van de ijsmassa een wal van zand en grind ontstond. Tijdens de laatste ijstijd, zo'n 100.000 jaar geleden, kwam het ijs niet verder dan Denemarken. In die periode werd de stuwwal toegedekd met zand, aangeblazen vanuit het drooggevalen Noordzeebekken en uit de eveneens drooggevalen rivierdalen. Veel later werd door de Rijn de zuidelijkste punt van de stuwwal (tussen Rhenen en Wageningen) weggespoeld, waardoor de verbinding van de 'Heuvelrug' met de Veluwe verbroken werd.

Bestaat de 'Heuvelrug' dus geheel uit zand en grind? Nee, de ijsmassa's van 200.000 jaar geleden verpulverden een deel van de meegevoerde rotsblokken tot keileem, dat soms zelfs aan de oppervlakte te vinden is, zoals op de Aardjesberg bij Crailo.

Verslag

1. De Soesterduinen is een 75 hectare groot stuifzandengebied met enkele kleine bospartijen, van voornamelijk grove den, aangevuld met berk en eik. Het is aangemerkt als aardkundig monument van de provincie Utrecht. Met de heersende zuidwestenwinden is aan de zuidzijde veel zand weggewaaid, waardoor dat deel tot rust kwam en een zeer schrale vegetatie ontstond, met hier en daar zandduintjes en verder doorsneden met stukjes niet vastgelegd zand.

2. De Stompert is een 40 meter hoge heuvel, die 50 jaar geleden het landschap nog domineerde. Van hieruit kon 'eindeloos' ver uitgekeken worden over de 'Heuvelrug' en met gemak konden de torenspitsen van Amersfoort in het oosten en de pyramide van Austerlitz in het zuiden worden waargenomen. Een platte ronde steen bovenop de heuvel geeft nog de richtingen aan waar de markante punten zich bevinden. De heide van destijds is echter veranderd in bos, waardoor het uitzicht nu slechts een paar meter bedraagt! Toch zijn nog een aantal heidestroken bewaard gebleven, waar zonninnende insecten zich thuisvoelen, maar ook de vleugeltjesbloem, klein warkruid en langs de randen de wintereik.

3. De Nieuwe Bussummer Heide en de Limitische Heide zijn fraaie heidegebieden in Het Gooi, omgeven door gevarieerde bosranden. Ten noordoosten van de Limitische Heide ligt tevens een klein stuifzandengebied.

Samenvatting

De Soesterduinen is een evenwichtig natuurgebied, dat zorgvuldig en voorzichtig wordt onderhouden. De ideale biotoop voor zonninnende soorten als *L. psammophilus*, *T. caespitum* en *F. rufibarbis*. Wonderlijk genoeg kan *M. rugulosa* er niet worden gevonden. Mogelijk is deze soort onopgemerkt gebleven, mocht hij al voorkomen, dan zal het slechts een enkel nest betreffen.

De Stompert wordt nauwelijks onderhouden, al is in het verleden wel denneopslag in heideterreinen bestreden. Ondanks intensief zoeken kan op bekende vindplaatsen deze keer helemaal geen *F. rufibarbis* worden gevonden. Eerder was al duidelijk, dat de soort in aantal afnam sinds 1998. Mogelijk wordt de heidevegetatie te hoog.

De Nieuwe Bussummerheide wordt zeer druk door mens en hond belopen. Het terrein werd onderhouden door plaggen. Ofschoon dat allemaal vlakke stukjes terrein oplevert zonder één enkele verhoging schijnt dit geen ongunstige invloed te hebben op de mierenpopulatie: *L. psammophilus*, *L. flavus*, *L. umbratus*, en de drie soorten van de *F. rufibarbis* groep komen hier talrijk voor. Aangezien thans runderen worden ingezet is het interessant te volgen hoe de mieren-populaties zich zullen ontwikkelen. De Limitische Heide wordt geplaagd door vogelkers opslag. In het verleden werd tweemaal per jaar door de buurtbewoners deze opslag bestreden, zodat de heide er steeds fraai paars bijlag, met alleen hier en daar enkele grove dennen, berken en eiken. Sinds twee jaar is de zorg voor het onderhoud de bewoners uit handen genomen en grazen er twee runderen. De heide biedt evenwel een troosteloze aanblik: overwegend groene struiken vogelkers, zo ver het oog reikt. De runderen hier raken de vogelkers niet aan (bij Beerschoten in Bilthoven leggen de runderen zich juist toe op het eten van vogelkers en richten zij een ware ravage onder de vogelkers aan). Op de Limitische Heide 'snoeien' de runderen wel de lijsterbes en vuilboom struiken. Aangezien de laatste de waardplant is van de citroenvlinder, zal deze er ook niet op vooruitgaan.

De Limitische Heide herbergt de enige *F. sanguinea* kolonie, die in de wijde omtrek is aangetroffen.

Tabel 1 : Inventarisatie 'Heuvelrug' 21 & 22 juni 2003

soort	Soesterduinen	Stompert	Nieuwe Bussummer & Limitische Heide	stuifzanden Limitische Heide
km ² hokken >>	148/462	149/461	142/478	142/479
Myrmicinae (knoopmieren)				
<i>Myrmica rugulosa</i>			+	+
<i>M. scabrinodis</i>	+		+	+
<i>M. sabuleti</i>	+	+	+	
<i>M. rubra</i>	+			
<i>M. ruginodis</i>	+		++	
<i>M. lobicornis*</i>				+
<i>M. schencki</i>	+			
<i>Leptothorax acervorum</i>	+	+		+
<i>Tetramorium caespitum</i>	+		++	
Formicinae (schubmieren)				
<i>Lasius psammophilus</i>	++		++	+
<i>L. niger</i>	++	++	+	
<i>L. flavus</i>		++	++	
<i>L. umbratus</i>			++	
<i>L. fuliginosus</i>	+		+	
<i>Formica fusca</i>	+		+	
<i>F. cunicularia</i>			+	+
<i>F. lusatica</i>	+		+	
<i>F. rufibarbis</i>	++		++	
<i>F. pratensis</i>	+			
<i>F. rufa</i>	+		++	+
<i>F. polycтена</i>		+	++	+
<i>F. sanguinea</i>	+	+	+	
totaal aantal soorten	16	6	17	8
km² hokken	148/462	149/461	142/478	142/479
* De determinatie van deze mier wordt nog nader gecontroleerd.				

De aangrenzende stuifzanden liggen er fraai bij. Het omringende bos wordt wel steeds dichter en hoger. In dit bos zitten een aantal oude *F. polycтена* nesten waarop een aantal gouden torren worden aangetroffen. Kennelijk valt de excursie samen met hun moment van ontpoppen! Zie foto's. Werden in 2002 nog een aantal *M. schencki* nesten met kokertje compleet ontdekt, ondanks naarstig speuren wordt thans zelfs geen enkele werkster van deze soort gevonden.

Opvallend van de drie terreinen in Het Gooi is, dat de biotoop uitermate geschikt lijkt voor *F. pratensis*, doch dat de soort nergens wordt aangetroffen.

Pieter-Ernst Schippers maakt een aantal fraaie kleurenfoto's van deze excursie en heeft ze afgedrukt voor FF. Zie middenpagina.

Figuur 1: *L. psammophilus*

figuur 2: *M. ruginodis*

figuur 3: *F. rufibarbis*

figuur 4: *T. caespitum*

figuur 5: Nest van *F. polycтена*

figuur 6: 'gouden tor' *Protaetia cuprea*

probeert het nest van fig. 5 te verlaten, zwaar gehinderd door *F. polycтена* werksters.

figuur 7: *F. polycтена*

figuur 8: *Protaetia cuprea*, door ons bevrijd.